

Marek Butrym

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Jarosław Żbikowski

Marian Stelmach

PSW im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej

Ekskluzja czy wsparcie osób niepełnosprawnych w gminach wiejskich i miejsko-wiejskich?

Streszczenie

Wyniki, jakie uzyskano w badaniach przeprowadzonych na próbie 5 000 osób niepełnosprawnych, mieszkających na terenach wiejskich w Polsce, wskazują na problemy, które występują w funkcjonowaniu osób niepełnosprawnych i na bariery w uzyskaniu wsparcia w ich rozwiązywaniu. Część wyników była analizowana w porównaniu z danymi ogólnopolskimi dotyczącymi sytuacji osób z niepełnosprawnością. Pozwoliło to na ocenę, w jakim stopniu osoby niepełnosprawne z obszarów wiejskich mają możliwość uzyskać wsparcie na tym samym poziomie, na jaki wskazują dane ogólnopolskie. Podjęto również próbę określenia, jak respondenci oceniają aktywność poszczególnych gminnych instytucji i formy działań podejmowane na ich rzecz przez gminy, w których zamieszkują i czy, w związku z tym, można mówić o wsparciu czy ekskluzji osób z niepełnosprawnością na terenach wiejskich.

Słowa kluczowe: osoby niepełnosprawne, wsparcie, wykluczenie, aktywność, gmina wiejska, gmina miejsko-wiejska

Exclusion or support for persons with disabilities in rural and urban – rural communes?

Summary

The results that were obtained in a study conducted on a sample of 5,000 persons with disabilities living in rural areas in Poland indicate problems that occur in the functioning of persons with disabilities and barriers to obtaining support in solving them. Part of the results was analyzed in comparison with nationwide data on the situation of persons with disabilities. This enabled an assessment to what extent persons with disabilities in rural areas can receive support at the same level, at which nationwide data show. An attempt was also made to determine how respondents evaluate the activity of individual communal institutions and forms of actions taken on their behalf by the communes in which they live and therefore, whether we can talk about the support or the exclusion of persons with disabilities in rural areas.

Key words: persons with disabilities, support, exclusion, activity, rural commune, urban-rural commune

Wprowadzenie

Podjęmowana przez wielu badaczy problematyka osób niepełnosprawnych obejmuje różnorodne obszary ich aktywności, w tym rozpoznanie trudności i barier mających wpływ na funkcjonowanie tej grupy społecznej w środowisku lokalnym¹. Dwie najczęściej analizowane i prezentowane w literaturze przedmiotu kwestie to, po pierwsze, obszar edukacji i polityki edukacyjnej ukierunkowanej na likwidację barier w dostępie do wykształcenia, oraz, po drugie – obszar pracy i działania związane z rynkiem pracy², ukierunkowane na ograniczenie trudności w dostępie do zatrudnienia oraz wsparcie aktywności zawodowej³.

Równolegle wyniki wielu innych badań identyfikują poszczególne trudności i bariery, jakie napotykają osoby niepełnosprawne nie tylko w obszarze edukacji i pracy, ale również w pozostałych obszarach funkcjonowania społecznego – w szeroko rozumianych kontaktach społecznych. Dotyczy to również, między innymi, uczestnictwa w kulturze⁴, w sporcie, w korzystaniu opieki zdrowotnej. Jednym z podstawowych problemów, jakie stawiają autorzy badań, jest pytanie o uwarunkowania tych barier: czy są wynikiem cechy samych osób z niepełnosprawnością, czy są generowane przez brak wsparcia ze strony środowiska społecznego?

Hipotezy, które są weryfikowane w szeregu opracowań, wskazują dość często na cechy osób niepełnosprawnych związane ze stopniami (znaczny, umiarkowany, lekki) rodzajem (fizyczna, sensoryczna, psychiczna, złożona) i przyczyną niepełnosprawności (wrodzona, nabyta), a także z ich cechami demograficzno-społecznymi – wiekiem, płcią, wykształceniem, rzadziej z miejscem zamieszkania, sytuacją rodzinną, choć te ostatnie zmienne podejmowane są od kilkunastu lat coraz częściej.

Weryfikacja tych hipotez potwierdza, że uwarunkowania związane ze stanem sprawności (poziom, rodzaj i przyczyna), choć generalnie mają wpływ na poziom funkcjonowania osoby niepełnosprawnej w różnych obszarach, to jednak jednoznacznie nie decydują ani o ogólnym poziomie aktywności, ani o aktywności w poszczególnych obszarach (na przykład w turystyce⁵, w twórczości

¹ *Niepełnosprawni w środowisku społecznym*, red. L. Frackiewicz, Katowice, Akademia Ekonomiczna, 1999

² J. Kirenko, E. Sarzyńska, *Bezrobocie. Niepełnosprawność. Potrzeby*, Lublin, Wydawnictwo UMCS, 2010

³ *Bariery zatrudnienia, możliwości i kierunki kreowania miejsc pracy dla osób niepełnosprawnych w województwie warmińsko-mazurskim*, red. D. Śledź, Olsztyn, Wydawnictwo AGRAF, 2007

⁴ *Świat pełen znaczeń – kultura i niepełnosprawność*, red. J. Baran, S. Olszewski, Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2006

⁵ J. Żbikowski, A. Soroka, *Bariery uczestnictwa osób niepełnosprawnych w turystyce i rekreacji w kontekście ich sytuacji ekonomicznej*, „Zeszyty Naukowe SGGW. Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej” 2011, Nr 93; J. Żbikowski, D. Dąbrowski, A. Soroka, M. Kuźmicki, M. J. Stelmach, *Aktywność zawodowa a uczestnictwo w turystyce osób niepełnosprawnych z terenu województwa lubelskiego. The economic activity and the participation in tourism of the disabled within Lubelskie region*, „Turystyka i Rekreacja” 2014, t. XI, Nr 1, pp. 57–66

artystycznej⁶). Z jednej strony zmiennymi pośredniczącymi mogą być indywidualne uzdolnienia i pasje, z drugiej, w wielu przypadkach, okazują się być cechy demograficzno-społeczne, a szczególnie wiek i sytuacja rodzinna.

Cechy indywidualne i typy aktywności analizowano w końcu lat 90., wyodrębniając cztery typy aktywności, od aktywnych do biernych wycofanych⁷. Przy analizie wieku znaczenie mają też potrzeby i aspiracje osób niepełnosprawnych, które okazują się na ogół wyższe w młodszych niż w późniejszych latach życia. Natomiast przy analizie sytuacji rodzinnej podstawowe i często rozstrzygające znaczenie ma troska i wsparcie udzielane przez rodzinę. Okazało się, że bez zaangażowania i pomocy ze strony najbliższych sytuacja osób niepełnosprawnych jest niezwykle złożona, a pokonanie wielu barier okazuje się znacznie trudniejsze, czasem wprost niemożliwe. Z tych względów formułowane są wnioski, że na powodzenie szeroko rozumianego procesu rehabilitacji społecznej osoby niepełnosprawnej ma wpływ jej sytuacja rodzinna, a przede wszystkim współuczestnictwo i wsparcie rodziny w pokonywaniu różnorodnych barier. Im ono jest większe, tym łatwiej usunąć lub zminimalizować bariery ograniczające funkcjonowanie osoby niepełnosprawnej⁸.

Druga grupa hipotez skupionych na osobie niepełnosprawnej dotyczy uwarunkowań o charakterze psychologicznym⁹. Są one związane najogólniej z pytaniami o akceptację lub brak akceptacji swojego aktualnego stanu, a następnie z poszukiwaniem czynników osobowościowych czy charakterologicznych, ale też demograficznych, mających znaczenie w procesie akceptacji. Nie bez znaczenia jest też rodzaj, poziom i przyczyna niepełnosprawności (wrodzona, w wyniku choroby przewlekłej lub wypadku), a nawet wiek, w którym zaistniała.

Zupełnie inna kategoria hipotez łączy się z czynnikami zewnętrznymi w stosunku do osoby niepełnosprawnej. Wówczas poszukuje się uwarunkowań funkcjonowania osób niepełnosprawnych szeroko określonymi czynnikami społecznymi czy administracyjnymi i ekonomicznymi. Wśród nich wymienia się postawy społeczeństwa, w tym wiedzę o niepełnosprawności, obserwowane zachowania (od pełnej akceptacji po agresję) oraz stereotypy, które prowadzą do izolacji osób niepełnosprawnych jako mniej aktywnych i zależnych od pomocy.

Druga grupa hipotez „zewnętrznych” może być określona jako identyfikacja różnego typu barier. Prowadzone w tym kierunku analizy pozwoliły wyodrębnić

⁶ J. Kirenko, *Twórczość osób niepełnosprawnych*, [w:] *Niepełnosprawność. Wybrane aspekty sytuacji osób niepełnosprawnych i ich rodzin*, red. W. Janocha, Kielce, Wydawnictwo Jedność, 2006, s. 93–98

⁷ A. Ostrowska, J. Sikorska, B. Gonciarz, *Osoby niepełnosprawne w Polsce w latach dziewięćdziesiątych*, Warszawa, Instytut Spraw Publicznych, 2001

⁸ Z. Kawczyńska-Butrym, *Rodziny osób niepełnosprawnych*, Warszawa, Wydawnictwo IFiS PAN, 1994

⁹ S. Kowalik, *Psychologia rehabilitacji*, Warszawa, Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne, 2007

bariery architektoniczne ograniczające możliwość bezpośrednich kontaktów społecznych, ale też korzystania przez osoby niepełnosprawne między innymi z usług różnych instytucji, takich jak szkoła, opieka zdrowotna, zakład pracy, komunikacja i inne. Pomimo podjętych działań, wiele barier w codziennym życiu tych osób nadal istnieje i w szeregu przypadkach prowadzi do znacznego ich wykluczenia z uczestnictwa w różnych obszarach aktywności życiowej.

Kolejna grupa hipotez skupiona jest na odpowiedzi na pytanie, jakie usługi organizowane są w środowisku życia osób niepełnosprawnych i jak działają służby lokalne dla zapewnienia im korzystniejszych warunków i podnoszenia jakości życia, a więc hipotezy wskazujące znaczenie środowiskowej infrastruktury lokalnej wspierającej w różnym zakresie (od informacji – po rozwiązywanie konkretnych problemów) dla podniesienia poziomu funkcjonowania osób niepełnosprawnych w lokalnym obszarze ich życia. Bardzo ważne konkluzje ma temat integracji i aktywizacji osób niepełnosprawnych, a także działań podejmowanych w tym celu przez różne podmioty w społecznościach lokalnych. Konkluzje te nie są satysfakcjonujące.

Należy podkreślić, że ten aspekt badań, chociaż był już podejmowany wcześniej, znalazł się w centrum badań dopiero w ostatnich kilku latach¹⁰. Niewątpliwie znaczący wpływ miała na to opracowana przez Światową Organizację Zdrowia Międzynarodowa Klasyfikacja Funkcjonowania, Niepełnosprawności i Zdrowia ICF (*International Classification of Functioning, Disability and Health*, WHO, 2001). Klasyfikacja ta obejmuje zarówno czynniki indywidualne, jak też środowiskowe.

Przedstawione przez nas analizy mieszczą się w tej ostatniej perspektywie badawczej, ale jeszcze bardziej ją rozszerzają i ukazują, na podstawie badań przeprowadzonych wśród osób niepełnosprawnych, różnice regionalne w poziomie realizowanych działań na rzecz ich aktywizacji i przezwycięzania barier społecznych.

Metodologia badań

Przedstawione analizy są częścią wyników ogólnopolskich badań przeprowadzonych w ramach projektu „Determinanty aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych zamieszkałych na obszarach wiejskich”, zakończonych w październiku 2012 roku¹¹.

Celem badań była próba wieloaspektowej analizy uwarunkowań aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych zamieszkałych na obszarach wiejskich.

¹⁰ B. Gonciarz, A. Ostrowska, *Integracja społeczna i aktywizacja zawodowa osób niepełnosprawnych zamieszkałych w małych miastach i na terenach wiejskich. Uwarunkowania sukcesów i niepowodzeń*, Warszawa, Wydawnictwo IFiS PAN, 2008

¹¹ Projekt finansowany ze środków PFRON w latach 2009–2011 jako projekt badawczy.

Badania miały aspekt jakościowy i ilościowy. Badaniom ilościowym zostało poddanych 5 000 respondentów. Uczestnikami badań były dorosłe osoby niepełnosprawne prawnie, tj. takie, które posiadały odpowiednie, aktualne orzeczenie wydane przez organ do tego uprawniony, w wieku aktywności zawodowej (16–60 lat dla kobiet, 16–65 lat dla mężczyzn)¹². Przy doborze próby kierowano się danymi statystycznymi zawartymi w opracowaniach GUS (Narodowy Spis Powszechny, Stan zdrowia ludności Polski za rok 2004) oraz w opracowaniach BAEL i analizach regionalnych. Badania ilościowe przeprowadzono we wszystkich szesnastu województwach na terenie kraju, z uwzględnieniem specyfiki społeczno-ekonomicznej regionów, dla celów badań pogrupowanych w 8 regionów (rys. 1)¹³.

REGIONY¹⁴:

I – woj. lubelskie i świętokrzyskie,

II – woj. podlaskie i warmińsko-mazurskie,

III – woj. podkarpackie i małopolskie,

IV – woj. mazowieckie i łódzkie,

V – woj. śląskie i opolskie,

VI – woj. wielkopolskie i kujawsko-pomorskie,

VII – woj. pomorskie i zachodniopomorskie,

VIII – woj. dolnośląskie i lubuskie.

Celem głównym projektu „Determinanty aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych zamieszkałych na obszarach wiejskich” była identyfikacja oraz charakterystyka czynników mających wpływ na podejmowanie aktywności zawodowej przez osoby niepełnosprawne¹⁵.

Wyboru grupy reprezentatywnej dokonano, stosując mieszany model doboru próby: probabilistyczny (losowy) i nieprobabilistyczny (nielosowy).

Metodę doboru losowo-warstwowego zastosowano do wyłonienia powiatów w ramach województw i doboru gmin w ramach wylosowanych powiatów.

¹² Definicja badanej populacji oparta została na założeniach metodologicznych przyjętych w Narodowym Spisie Powszechnym Ludności i Mieszkań (Główny Urząd Statystyczny, 2003). Przy doborze próby kierowano się danymi statystycznymi zawartymi w opracowaniach GUS (Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2003, Stan zdrowia ludności Polski za rok 2004) oraz w opracowaniach BAEL (2008, 2009) i analizach regionalnych.

¹³ *Sytuacja ekonomiczna oraz warunki bytowe gospodarstw domowych osób niepełnosprawnych zamieszkałych na obszarach wiejskich. Raport II z badań Determinanty aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych zamieszkałych na obszarach wiejskich*, red. J. Żbikowski, D. Dąbrowski, M. Kuźmicki, http://dazon.pswbp.eu/materiały/RAPORT_II.pdf; *Problemy aktywności zawodowej osób z niepełnosprawnością zamieszkałych na obszarach wiejskich*, red. J. Żbikowski, D. Dąbrowski, M. Kuźmicki, Biała Podlaska, Wydawnictwo PSW im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej, 2012, <http://dazon.pswbp.eu/materiały/publikacja2.pdf>

¹⁴ *Sytuacja ekonomiczna oraz warunki bytowe gospodarstw domowych...*, red. J. Żbikowski, D. Dąbrowski, M. Kuźmicki, http://dazon.pswbp.eu/materiały/RAPORT_II.pdf

¹⁵ j. w.

W doborze próby zastosowano metodę kwotowo-celową. Kwoty nakładane były na poziomie województw¹⁶.

Przy doborze próby stosowano następujące kryteria¹⁷:

1. województwo
2. miejsce zamieszkania – wieś
3. płeć – kobieta, mężczyzna
4. stopień niepełnosprawności – znaczny, umiarkowany, lekki
5. wiek – pogrupowany na dwa przedziały 16–44 lata i 44–65 lat

Na poziomie każdego z województw nałożono kwoty zgodne z danymi GUS (NSP 2003) na miejsce zamieszkania – wieś, płeć, stopień niepełnosprawności oraz wiek w przedziale 16–44 i 45–65 lat. Rodzaj niepełnosprawności był tylko częściowo kontrolowany. Wiek, jako bardzo istotny czynnik aktywności zawodowej, był ważony jako odrębna warstwa. Respondenci losowani byli oddzielnie z każdej warstwy. Operatem losowym były bazy danych Wojewódzkich Zespołów ds. Orzekania o Niepełnosprawności, Powiatowych Centrów Pomocy Rodzinie, Warsztatów Terapii Zajęciowej lub/i bazy danych Biura Pełnomocnika Rządu ds. ON. W przypadku nieuzyskania zgody na wykorzystanie baz danych lub gdy bazy danych nie były pełne, po wylosowaniu głównych warstw, jakimi są powiaty i gminy, posłużono się przy doborze jednostek do badań (ze względu na wiek, płeć, stopień niepełnosprawności) metodą doboru kwotowego¹⁸.

Wyniki

Postrzeżenie przez osoby z niepełnosprawnością wiedzy na temat funkcjonowania instytucji i placówek publicznych oraz organizacji pozarządowych powołanych na poziomie gmin do pomocy tej grupie społecznej, odzwierciedlają wyniki badań (tab. 1, 2).

¹⁶ *Problemy aktywności zawodowej*, red. J. Żbikowski, D. Dąbrowski, M. Kuźmicki, <http://dazon.pswbp.eu/materiały/publikacja2.pdf>

¹⁷ j. w.

¹⁸ Dobór kwotowy: w doborze próby możliwe jest określenie przez badacza, w sposób arbitralny, które z jednostek populacji generalnej znajdują się w próbie. Dobór kwotowy opiera się na znajomości struktury populacji generalnej. Do próby dobiera się te elementy, które spełniają żądane cechy w taki sposób, aby ich rozkład w próbie odpowiadał rozkładowi tych cech w populacji generalnej. Jest to jeden z najbardziej popularnych doborów próby w badaniach marketingowych. Stosujemy następujące typy doboru kwotowego.

Mieszany model doboru próby (probabilistyczny i nieprobabilistyczny) jest powszechnie stosowany w badaniach społecznych. Ze względu na trudny charakter realizowanej próby, w przypadku, gdy nie można było w pełni wykorzystać regionalne bazy danych, metodą dotarcia do respondentów była „metoda kuli śnieżnej” – badane osoby niepełnosprawne kierowały ankietorów do innych, znanych sobie osób z niepełnosprawnością.

Tab. 1 Wiedza na temat funkcjonowania w gminach wiejskich wybranych instytucji, organizacji i placówek

Instytucje, organizacje, placówki	Czy w gminie działa:			
	tak	nie	nie wiem	brak danych
GMINA WIEJSKA (N=3392)				
Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej	n 3 095 % 91,24%	38 1,12%	259 7,64%	0 0,00%
Komisja/stanowisko w Urzędzie Gminy ds. problemów społecznych/socjalnych	n 1 197 % 35,29%	558 16,45%	1 635 48,20%	2 0,06%
Komisja/stanowisko w Urzędzie Gminy ds. problemów ON	n 654 % 19,28%	769 22,67%	1 964 57,90%	5 0,15%
informacja dla ON	n 794 % 23,41%	715 21,08%	1 881 55,45%	2 0,06%
szkoła integracyjna	n 709 % 20,90%	1105 32,58%	1 573 46,37%	5 0,15%
przedszkole integracyjne	n 422 % 12,44%	1 279 37,71%	1 688 49,76%	3 0,09%
koła/klub/światlica/ośrodek dla ON	n 683 % 20,14%	1 200 35,38%	1 505 44,37%	4 0,12%
ZUS	n 497 % 14,65%	2 268 66,86%	624 18,40%	3 0,09%
KRUS	n 454 % 13,38%	2 209 65,12%	724 21,34%	5 0,15%
Powiatowe Centra Pomocy Rodzinie PCPR	n 610 % 17,98%	2 080 61,32%	695 20,49%	7 0,21%
Powiatowe Urzędy Pracy PUP	n 657 % 19,37%	2 128 62,74%	604 17,81%	3 0,09%
organizacje pozarządowe, stowarzyszenia, fundacje	n 894 % 26,36%	1 277 37,65%	1 216 35,85%	5 0,15%
poradnia psychologiczna dla ON	n 498 % 14,68%	1 498 44,16%	1 385 40,83%	11 0,32%
Warsztaty Terapii Zajęciowej WTZ	n 995 % 29,33%	1 255 37,00%	1 135 33,46%	7 0,21%

Źródło: *Otoczenie instytucjonalne jako czynnik aktywizacji zawodowej osób niepełnosprawnych z obszarów wiejskich. Raport III z badań Determinanty aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych zamieszkałych na obszarach wiejskich*, red. J. Żbikowski, D. Dąbrowski, M. Kuźmicki, http://dazon.pswbp.eu/matrialy/RAPORT_III.pdf

Tab. 2 Wiedza na temat funkcjonowania w gminach miejsko-wiejskich wybranych instytucji, organizacji i placówek

Instytucje, organizacje, placówki	Czy w gminie działa:			
	tak	nie	nie wiem	brak danych
GMINA MIEJSKO-WIEJSKA (N=1608)				
Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej – GOPS	n 1 418 % 88,18%	23 1,43%	167 10,39%	0 0,00%
Komisja/stanowisko w Urzędzie Gminy ds. problemów społecznych/socjalnych	n 435 % 27,05%	273 16,98%	896 55,72%	4 0,25%
Komisja/stanowisko w Urzędzie Gminy ds. problemów ON	n 234 % 14,55%	319 19,84%	1 051 65,36%	4 0,25%
informacja dla ON	n 353 % 21,95%	269 16,73%	981 61,01%	5 0,31%
szkoła integracyjna	n 340 % 21,14%	356 22,14%	908 56,47%	4 0,25%
przedszkole integracyjne	n 255 % 15,86%	402 25,00%	946 58,83%	5 0,31%
koła/klub/świątlica/ośrodek dla ON	n 349 % 21,70%	302 18,78%	953 59,27%	4 0,25%
ZUS	n 463 % 28,79%	688 42,79%	456 28,36%	1 0,06%
KRUS	n 287 % 17,85%	739 45,96%	577 35,88%	5 0,31%
Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie – PCPR	n 607 % 37,75%	572 35,57%	425 26,43%	4 0,25%
Powiatowy Urząd Pracy – PUP	n 623 % 38,74%	575 35,76%	406 25,25%	4 0,25%
organizacje pozarządowe, stowarzyszenia, fundacje	n 628 % 39,05%	320 19,90%	655 40,73%	5 0,31%
poradnia psychologiczna dla ON	n 344 % 21,39%	407 25,31%	846 52,61%	11 0,68%
Warsztaty Terapii Zajęciowej – WTZ	n 672 % 41,79%	301 18,72%	634 39,43%	1 0,06%

Źródło: *Otoczenie instytucjonalne jako czynnik aktywizacji zawodowej osób niepełnosprawnych z obszarów wiejskich. Raport III z badań Determinanty aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych zamieszkałych na obszarach wiejskich*, red. J. Żbikowski, D. Dąbrowski, M. Kuźmicki, http://dazon.pswbp.eu/materiały/RAPORT_III.pdf

Najbardziej znaną placówką w opinii respondentów, działającą na terenie gminy, okazał się Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej (GOPS). Instytucję tę wymieniło około 90% respondentów, ponad 91% mieszkańców gmin wiejskich i ponad 88% mieszkańców gmin miejsko-wiejskich. Jeśli podkreślimy, że pozostałych

instytucji jako znanych sobie na terenie gminy wymieniało około 40% lub mniej osób z niepełnosprawnością, to należy postawić pytanie, czym są uzasadnione tak wysokie wskazania GOPS. Można wziąć pod uwagę dwa uwarunkowania. Jeden, na co wskazują liczni autorzy¹⁹, ale też potwierdziły wyniki naszych badań – sytuacja bytowa osób niepełnosprawnych jest z wielu względów niekorzystna²⁰. W związku z tym część z nich szuka zewnętrznych, instytucjonalnych sposobów rozwiązywania problemów wynikających z tej sytuacji i najczęściej jest to właśnie lokalna pomoc społeczna, czyli GOPS. Drugi – ponieważ pomoc w sytuacji wystąpienia problemów bytowych osób i rodzin należy do zadań lokalnych ośrodków pomocy społecznej, w tym przypadku do GOPS-ów.

Jak sformułowano w Ustawie z dnia 12 marca 2004 roku, *pomoc społeczną organizują organy administracji rządowej i samorządowej*, a jej celem jest *umożliwienie osobom i rodzinom przezwyciężenie trudnych sytuacji życiowych, których nie są one w stanie pokonać, wykorzystując własne uprawnienia, zasoby i możliwości*²¹.

Należy jednak zwrócić uwagę, że nie chodzi wyłącznie o pomoc socjalną czy tylko finansową, ale ogólnie „**trudne sytuacje życiowe**”, wynikające z różnego poziomu i zakresu ograniczenia własnych „zasobów” i możliwości” osób z niepełnosprawnością. To właśnie stopień (znaczny, umiarkowany, lekki) i rodzaj (fizyczna, sensoryczna, psychiczna, złożona) niepełnosprawności określa ograniczenia poziomu zasobów i możliwości, ich deficyt, a więc powoduje „trudne sytuacje życiowe”. Stąd powinny być stosowane różnorodne formy pomocy społecznej, obejmujące pracę socjalną i w dużym zakresie wsparcie tych osób w najbardziej deficytowych zakresach (na przykład wychodzenie z domu czy różne czynności codziennego życia).

Należy podkreślić, że niepełnosprawność znalazła się w Ustawie na 5. z 15. pozycji, jako jedno z wprost wymienionych powodów upoważniających do udzielania świadczeń przez pomoc społeczną²². Biorąc powyższe pod uwagę, gminy zobligowane zostały do powołania różnego rodzaju gremiów, a wśród zleczanych gminom zadań został przewidziany szereg działań ukierunkowanych na rozwiązywanie problemów osób niepełnosprawnych – mieszkańców gminy.

W podjętych przez nas badaniach interesowała nas odpowiedź na pytanie, jak często respondenci z terenów wiejskich wymieniają znajomość działających na terenie ich gminy instytucji, komisji czy osób zajmujących stanowiska, których działalność jest bezpośrednio ukierunkowana na wsparcie osób niepełnosprawnych.

¹⁹ A. Ostrowska, J. Sikorska, B. Gonciarz, *Osoby niepełnosprawne w Polsce w latach dziewięćdziesiątych*, Warszawa, Instytut Spraw Publicznych, 2001

²⁰ A. Smarzewska, A. Siedlecka, E. Szczygielska, *Ocena sytuacji ekonomicznej gospodarstw domowych osób niepełnosprawnych w opinii badanych*, [w:] *Problemy aktywności zawodowej osób z niepełnosprawnością zamieszkałych na obszarach wiejskich*, red. J. Żbikowski, D. Dąbrowski, M. Kuźmicki, Biała Podlaska, Wydawnictwo Państwowej Szkoły Wyższej im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej, 2012, s. 61–72

²¹ Ustawa o pomocy społecznej z dn. 12 marca 2004 r., Dz. U. 2004, Nr 64, poz. 503, Art. 2.1

²² Ustawa o pomocy społecznej z dn. 12 marca 2004 r., Dz. U. 2004, Nr 64, poz. 503, Art. 7

Jak już wspomniano wcześniej – niewielu respondentów zna tego rodzaju instytucje. Ale najliczniej wymieniane są Warsztaty Terapii Zajęciowej. Częściej znajomość funkcjonowania tej instytucji w gminie wymieniają respondenci z gmin miejsko-wiejskich (42%) niż z gmin wiejskich (29%). Wydaje się to odzwierciedlać stan faktyczny, wskazujący na większą częstotliwość funkcjonowania tego typu warsztatów w większych gminach. Niepokojące są jednak kolejne odpowiedzi respondentów. Znajomość funkcjonowania w gminie informacji dla osób z niepełnosprawnością potwierdza tylko 23% respondentów z gmin wiejskich i 22% z gmin miejsko-wiejskich. Jeszcze mniej osób wie o funkcjonowaniu szkoły integracyjnej w gminie (po 21%) i poradni psychologicznej dla osób niepełnosprawnych (odpowiednio w poszczególnych gminach 15% i 21%). Choć średnio co trzeci respondent (gmina wiejska 35%, miejsko-wiejska 27%) przyznaje, że wie, iż w jego gminie funkcjonuje komisja lub stanowisko dla rozwiązywania problemów społeczno-socjalnych, to już znacznie mniej z nich potwierdza, że w ich gminie funkcjonuje komisja lub stanowisko ds. problemów osób niepełnosprawnych (odpowiednio 15% i 16%). Nie można jednak przypuszczać, że w gminie takie komisje nie działają, gdyż z wielu względów formalnych jest to mało prawdopodobne. Ale można założyć, że działalność tych komisji jest na tyle nikła, że fakt podejmowania przez nie działań i inicjatyw wspierających osoby niepełnosprawne i informacja na temat tych działań nie dociera do tych osób, dla wsparcia których są powołane.

Dodatkowo cennych informacji dostarczyły odpowiedzi respondentów na temat form pomocy, jaką otrzymali w okresie ostatnich trzech lat poprzedzających badania (tab. 3).

Tab. 3 Formy pomocy udzielonej respondentom w ciągu ostatnich 3. lat, z uwzględnieniem typu gminy

Forma pomocy	Ogółem	Korzystało z pomocy	%
zapomoga, darowizna			
gmina wiejska	3 392	619	18,25%
gmina miejsko-wiejska	1 608	264	16,42%
POLSKA	5 000	887	17,74%
pomoc w formie kredytu/pożyczki			
gmina wiejska	3 392	198	5,84%
gmina miejsko-wiejska	1 608	45	2,80%
POLSKA	5 000	243	4,86%
dofinansowanie działalności gospodarczej lub rolniczej			
gmina wiejska	3 392	45	1,33%
gmina miejsko-wiejska	1 608	12	0,75%
POLSKA	5 000	57	1,14%

Forma pomocy	Ogółem	Korzystało z pomocy	%
pomoc w formie rzeczowej			
gmina wiejska	3 392	458	13,50%
gmina miejsko-wiejska	1 608	189	11,75%
POLSKA	5 000	647	12,94%
pomoc w formie opieki bytowej			
gmina wiejska	3 392	465	13,71%
gmina miejsko-wiejska	1 608	179	11,13%
POLSKA	5 000	644	12,88%
pomoc prawna			
gmina wiejska	3 392	127	3,74%
gmina miejsko-wiejska	1 608	46	2,86%
POLSKA	5 000	173	3,46%
pomoc psychologiczna			
gmina wiejska	3 392	352	10,38%
gmina miejsko-wiejska	1 608	235	14,61%
POLSKA	5 000	587	11,74%
pomoc terapeutyczna			
gmina wiejska	3 392	371	10,94%
gmina miejsko-wiejska	1 608	260	16,17%
POLSKA	5 000	631	12,62%
usługi rehabilitacyjne			
gmina wiejska	3 392	880	25,94%
gmina miejsko-wiejska	1 608	449	27,92%
POLSKA	5 000	1 329	26,58%
pomoc w zakupie sprzętu rehabilitacyjnego i ortopedycznego			
gmina wiejska	3 392	211	6,22%
gmina miejsko-wiejska	1 608	98	6,09%
POLSKA	5 000	309	6,18%
wypożyczanie sprzętu rehabilitacyjnego			
gmina wiejska	3 392	52	1,53%
gmina miejsko-wiejska	1 608	31	1,93%
POLSKA	5 000	83	1,66%
pomoc w zakresie remontów			
gmina wiejska	3 392	127	3,74%
gmina miejsko-wiejska	1 608	59	3,67%
POLSKA	5 000	186	3,72%
inna pomoc			
gmina wiejska	3 392	22	0,65%
gmina miejsko-wiejska	1 608	7	0,44%
POLSKA	5 000	29	0,58%

Źródło: *Otoczenie instytucjonalne jako czynnik aktywizacji zawodowej osób niepełnosprawnych z obszarów wiejskich. Raport III z badań Determinanty aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych zamieszkałych na obszarach wiejskich*, red. J. Żbikowski, D. Dąbrowski, M. Kuźmicki, http://dazon.pswbp.eu/matrialy/RAPORT_III.pdf

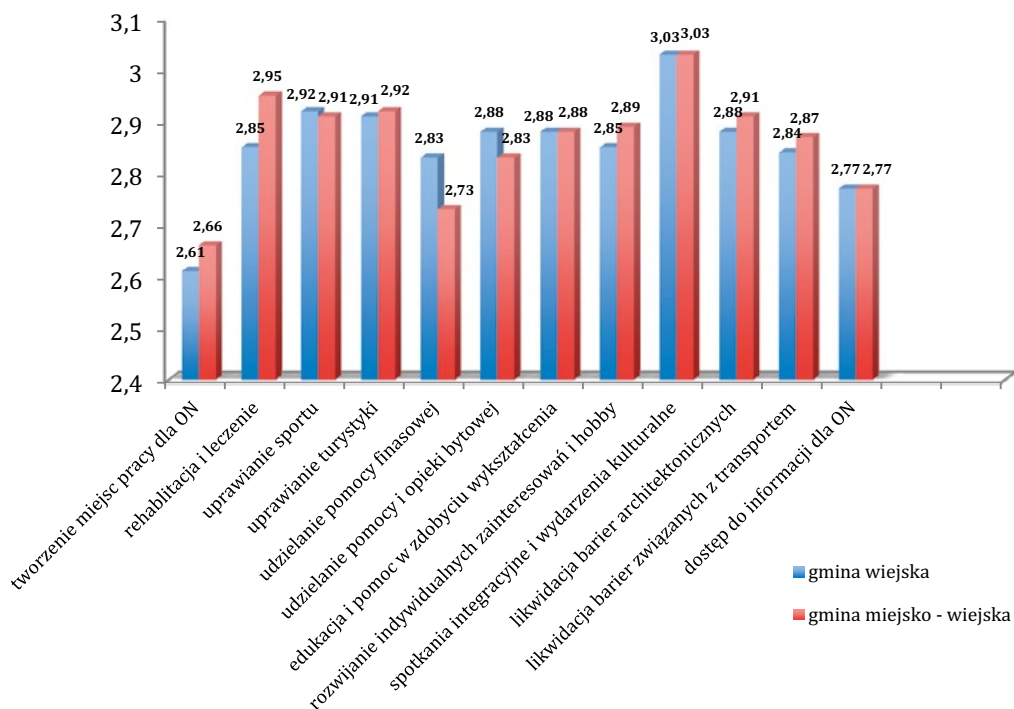
Najczęściej wymienianą formą były usługi rehabilitacyjne, z których, podobnie jak według danych ogólnopolskich (27%), korzystała w gminach wiejskich (26%) i miejsko-wiejskich (28%) częściej niż co czwarta osoba niepełnosprawna. Na drugim miejscu pod względem liczebności wskazań znalazła się „zapomoga i darowizna”. Korzystało z nich ponad 18% osób niepełnosprawnych z gmin wiejskich i ponad 16% z gmin miejsko-wiejskich. Do tego należy dodać pomoc w formie opieki bytowej (odpowiednio 14% i 11%) oraz pomoc w formie rzeczowej (13% i 12%). W zasadzie dane ogólnopolskie nie odbiegają od tych wielkości. Nie można więc stwierdzić, że osoby niepełnosprawne zamieszkałe na terenach wiejskich rzadziej niż mieszkający w większych miastach, na co wskazują dane ogólnopolskie, korzystają z analizowanych form pomocy. I choć istnieje przekonanie, że obszary wiejskie są szczególnie trudnym organizacyjnie terenem do realizacji zadań wspierających, to przedstawione dane pozwalają przeczyć tym przekonaniom. Ale interpretując ogólnie skalę uzyskiwanego wsparcia, należy stwierdzić, że zarówno w skali kraju, jak też na terenach wiejskich, pomoc ta w wielu przypadkach wydaje się niewystarczająca. Taka konstatacja pojawia się też przy ocenie poziomu realizacji świadczeń nie tylko w przypadku osób z niepełnosprawnością i sytuacja ta bywa wyjaśniana, z jednej strony, zbyt małą aktywnością zainteresowanych w samodzielnym radzeniu sobie, ale też, co należy uwzględnić, ograniczonymi „możliwościami organu administracyjnego”²³. Może to sugerować, że zakres udzielanego wsparcia nie jest obligatoryjny, ale zależy od „potencjału wsparcia”, jakim dysponuje konkretna gmina.

Istotnym problemem było również, jak osoby z niepełnosprawnością biorące udział w badaniach, oceniają działania samorządu lokalnego podejmowane w celu ich wsparcia. Uwzględnione zostały działania w różnych zakresach. Respondenci dokonywali oceny przy zastosowaniu pięciostopniowej skali, od „bardzo dobrze”, do „bardzo źle”. Średnie ocen z perspektywy respondentów ogólnie można uznać za niezbyt satysfakcjonujące. Znalazły się one najbliżej oceny: „ani dobrze, ani źle”, minimalnie ją przekraczając w jednym przypadku i nieco powyżej oceny „źle” (najwyższa ocena 3,03 – najniższa średnia 2,61). Porównując ocenę działań gmin wiejskich i miejsko-wiejskich, nieco korzystniej wypadła ocena gmin wiejskich. Oba rodzaje gmin uzyskały najwyższą, identyczną średnią ocenę (3,03) za organizację spotkań integracyjnych i wydarzeń kulturalnych zorientowanych na osoby z niepełnosprawnością i jedną z najniższych średnich (2,77) za ocenę dostępności do informacji. W związku z tym ponad 80% respondentów stwierdza, że nie otrzymuje informacji, nawet tych, które dotyczą szkoleń dofinansowanych ze środków unijnych. Prawie 65% badanych, i to niezależnie od typu gminy, stwierdziło, że nie brało udziału w programach, gdyż nie wiedziało, „że istnieją takie

²³ J. Polanowski, *Pojęcie pracy socjalnej w przepisach Ustawy z 12 marca 2004 roku o pomocy społecznej. Wybrane zagadnienia*, [w:] *Nowe przestrzenie działania w pracy socjalnej w wymiarze etyczno-prakseologicznym*, Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2010

programy”. To dodatkowo podkreśla niewystarczającą i mało skuteczną działalność informacyjną gminnych samorządów terytorialnych.

Należy dodać, że najwyższa, choć nie satysfakcjonująca respondentów ogólna ocena działań integracyjnych podejmowanych przez gminę, jest też najczęściej wymienianym zadaniem (69,9% wskazań), jakie obok podnoszenia świadomości na temat problemów osób z niepełnosprawnością (62,6%), realizują organizacje pozarządowe (NGO) (rys. 1).

Rys. 1 Ocena działań gmin wiejskich i miejsko-wiejskich w skali od 1 do 5 (%)

Źródło: opracowanie własne

W gminach wiejskich najniższą ocenę uzyskały działania obejmujące tworzenie miejsc pracy dla osób z niepełnosprawnością (2,61), a następnie działania obejmujące dostęp do informacji dla osób niepełnosprawnych (2,77). Można zrozumieć, że gminy wiejskie mają ogromne trudności w tworzeniu miejsc pracy w ogóle, tym bardziej może to być trudne w tworzeniu stanowisk pracy dla osób z niepełnosprawnością. W gminach miejsko-wiejskich najniższą ocenę uzyskały działania w zakresie udzielania pomocy finansowej (2,73), a następnie, na takim samym poziomie, jak w gminach wiejskich, dostęp do informacji (2,77). Jak już podkreślono, wiedza o funkcjonowaniu w gminie informacji dla osób

z niepełnosprawnością potwierdza tylko 23% respondentów z gmin wiejskich i 22% z gmin miejsko-wiejskich. Widoczny jest więc, niezależnie od typu gminy, słaby dostęp do informacji dotyczącej osób niepełnosprawnych, w tym informacji na temat ich uprawnień. Wymaga to szczególnego podkreślenia z uwagi na to, że przekaz tych informacji należy do zadań pracowników gminy. Jak widać, ten zakres działań jest oceniany przez respondentów bardzo nisko. Być może pracownicy gmin pozostawiają osobom z niepełnosprawnością indywidualne poszukiwanie interesujących informacji z wykorzystaniem Internetu.

Należy jednak brać pod uwagę fakt, że upowszechnienie komputerów, jak również dostęp do Internetu i umiejętność korzystania z dostępnej przez Internet informacji, nie są na terenach wiejskich wystarczające. Sami respondenci dość słabo oceniali zarówno możliwość, jak też własne umiejętności korzystania z komputera (tab. 4).

Tab. 4 Samoocena umiejętności posługiwania się komputerem przez osoby niepełnosprawne z obszarów wiejskich (dane dla gmin, %)

Wyszczególnienie	Gminy wiejskie	Gminy miejsko-wiejskie
bardzo wysokie	1,42	1,12
wysokie	5,29	5,66
przeciętne	20,61	22,65
niskie	11,58	11,64
bardzo niskie	7,00	5,79
brak umiejętności	54,11	53,14

Źródło: opracowanie własne

Ponad 54% respondentów w gminach wiejskich i ponad 53% w gminach miejsko-wiejskich stwierdziło, że nie posiadają umiejętności posługiwania się komputerem, a odpowiednio 18,58% i 17,33% uznało swoje umiejętności za niskie i bardzo niskie. Niepokoić może jednak postawa samych niepełnosprawnych w zakresie zdobywania umiejętności posługiwania się komputerem. Tylko około 20% respondentów (w gminach wiejskich 19,38%, miejsko-wiejskich 20,05%) deklaruje chęć zdobycia tego typu umiejętności. Dodatkowo tylko 17,4 % z nich potwierdziło korzystanie z programu skierowanego do osób z niepełnosprawnością, który ma na celu zwiększenie ich kompetencji w tym zakresie (Komputer dla Homera 2003). I był to najczęściej wymieniany program, z którego korzystali respondenci. Trzeba dodać, że łącznie ze wszystkich programów adresowanych do osób niepełnosprawnych korzystało tylko **534 (!)** badanych, nieco ponad 10% osób niepełnosprawnych z obu typów gmin (w gminach wiejskich 10,8%, w miejsko-wiejskich 10,3%) (tab. 5).

Tab. 5 Korzystanie przez respondentów z programów podnoszących ich kwalifikacje i umiejętności zawodowe

		Polska	Typ gminy	
			wiejska	miejsko-wiejska
OGÓLEM		5 000	3 392	1 608
KORZYSTAŁO Z PROGRAMÓW (*):				
tak	n	534	368	166
	%	10,68%	10,85%	10,32%
nie	n	4 458	3 018	1 440
	%	89,16%	88,97%	89,55%
brak danych	n	8	6	2
	%	0,16%	0,18%	0,12%
UCZESTNICTWO W PROGRAMACH (**):				
Komputer dla Homera 2003	n	91	57	34
	%	17,04%	15,49%	20,48%
Pitagoras	n	7	4	3
	%	1,31%	1,09%	1,81%
Student	n	19	13	6
	%	3,56%	3,53%	3,61%
Junior	n	2	0	2
	%	0,37%	0,00%	1,20%
ON w służbie publicznej	n	3	2	1
	%	0,56%	0,54%	0,60%
Pegaz	n	33	18	15
	%	6,18%	4,89%	9,04%
Pegaz 2003	n	37	29	8
	%	6,93%	7,88%	4,82%
Parter	n	11	10	1
	%	2,06%	2,72%	0,60%
Promocja Integracji Osób Niepełnosprawnych PION	n	17	11	6
	%	3,18%	2,99%	3,61%
Edukacja	n	12	9	3
	%	2,25%	2,45%	1,81%
Program Ograniczania Skutków Niepełnosprawności	n	28	18	10
	%	5,24%	4,89%	6,02%
Ośrodki Informacji dla ON	n	30	18	12
	%	5,62%	4,89%	7,23%
Trener pracy	n	13	7	6
	%	2,43%	1,90%	3,61%
Sprawny dojazd	n	36	30	6
	%	6,74%	8,15%	3,61%
nie pamiętam, nie wiem	n	161	110	51
	%	30,15%	29,89%	30,72%
inne	n	104	70	33
	%	19,48%	19,02%	19,88%

Źródło: *Determinanty aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych zamieszkałych na obszarach wiejskich. Raport z badań*, red. J. Żbikowski, D. Dąbrowski, M. Kuźmicki, t. II, Biała Podlaska, 2012, http://dazon.pswbp.eu/matryaly/TOM_2MP.pdf

Należy zastanowić się, czy przyczyna niskiej aktywności respondentów w skierowanych dla nich programach nie jest wynikiem słabo działających ogniw gminnej informacji dla niepełnosprawnych. Czy w dalszym ciągu, podobnie jak w latach 90., należy stwierdzić, że *osoby niepełnosprawne są bardzo słabo poinformowane o możliwościach prawnych, instytucjonalnych i społecznych uzyskiwania wsparcia, podejmowania rozmaitych form aktywności i kontaktowania się wzajemnego*²⁴. Ale też, być może, istotnym czynnikiem wykluczenia z uczestnictwa w programach jest niski poziom komputeryzacji na terenach wiejskich i słaba znajomość obsługi komputera przez mieszkańców tych terenów, w tym też osób z niepełnosprawnością, na co wskazały nasze badania. Mamy więc, prócz uwarunkowań środowiskowych, sytuację, którą w międzynarodowej klasyfikacji ICF należy zaliczyć do czynników indywidualnych (osobniczych).

Kwestia, która stanowiła centralny problem badań, dotyczyła aktywizacji zawodowej osób z niepełnosprawnością, a jednym z podstawowych aspektów była ocena działań samorządu terytorialnego i organizacji pozarządowych w tym zakresie. Wspomniano już, że ogólnej niskiej ocenie działań z tego zakresu, działania gmin wiejskich były gorzej oceniane niż miejsko-wiejskich, co wiąże się z mniejszymi możliwościami zatrudniania na terenie tych gmin. Potwierdzają to między innymi wskaźniki bezrobocia i większa mobilność mieszkańców tych gmin poszukujących pracy poza terenem zamieszkania. W tej sytuacji w badaniach uwzględniliśmy też ocenę działań wspierających osoby z niepełnosprawnością na rynku pracy przez organizacje pozarządowe (tab. 6, 7).

Jak widać, organizacje pozarządowe realizują zadania, które mimo istniejącego zapotrzebowania, nie są podejmowane ani przez podmioty publiczne, ani przez inne podmioty zorientowane na zysk. Częściej niż co trzeci badany wymieniał takie działania, jak: świadczenie usług w zakresie doradztwa zawodowego (37%), tworzenie miejsc pracy dla osób z niepełnosprawnością (33%), zwiększanie ich szans zatrudnienia (32%) oraz pośrednictwo w znajdowaniu pracy (30%). Widoczne jest więc, że wsparcie, którego nie uzyskują w ramach działań gminy, dociera do nich przede wszystkim poprzez działalność organizacji pozarządowych.

²⁴ A. Ostrowska, J. Sikorska, B. Gonciarz, *Osoby niepełnosprawne w Polsce w latach dziewięćdziesiątych*, Warszawa, Instytut Spraw Publicznych, 2001, s. 188

Tab. 6 Ocena organizacji pozarządowych dokonana przez respondentów z gmin wiejskich

Działania/zadania	Czy stowarzyszenia i instytucje zrzeszające i działające na rzecz ON przyczyniają się do wymienionych działań?			
	tak	nie	nie wiem	brak danych
GMINA WIEJSKA (N=3392)				
integracja ON	n 2 371 % 69,90%	138 4,07%	881 25,97%	2 0,06%
podnoszenie świadomości na temat problematyki ON	n 2 122 % 62,56%	216 6,37%	1 051 30,98%	3 0,09%
tworzenie korzystnego wizerunku ON	n 1 970 % 58,08%	229 6,75%	1 188 35,02%	5 0,15%
tworzenie miejsc pracy dla ON	n 1 127 % 33,23%	699 20,61%	1 563 46,08%	3 0,09%
wpływ na zmianę przepisów prawa dotyczącego ON	n 1 143 % 33,70%	505 14,89%	1 743 51,39%	1 0,03%
zwiększenie szans zatrudnienia ON	n 1 104 % 32,55%	637 18,78%	1 647 48,56%	4 0,12%
świadczenie usług z zakresu doradztwa zawodowego	n 1 256 % 37,03%	379 11,17%	1 752 51,65%	5 0,15%
pomoc w podnoszeniu kwalifikacji zawodowych (organizacja kursów i szkoleń)	n 1 372 % 40,45%	378 11,14%	1 638 48,29%	4 0,12%
pośrednictwo w znajdowaniu pracy	n 1 029 % 30,34%	544 16,04%	1 813 53,45%	6 0,18%

Tab. 7 Ocena organizacji pozarządowych dokonana przez respondentów z gmin wiejskich

Działania/zadania	Czy stowarzyszenia i instytucje zrzeszające i działające na rzecz ON przyczyniają się do wymienionych działań?			
	tak	nie	nie wiem	brak danych
GMINA MIEJSKO-WIEJSKA (N=1608)				
integracja ON	n 1 100 % 68,41%	71 4,42%	436 27,11%	1 0,06%
podnoszenie świadomości na temat problematyki ON	n 966 % 60,07%	109 6,78%	532 33,08%	1 0,06%
tworzenie korzystnego wizerunku ON	n 885 % 55,04%	134 8,33%	586 36,44%	3 0,19%
tworzenie miejsc pracy dla ON	n 471 % 29,29%	356 22,14%	777 48,32%	4 0,25%
wpływ na zmianę przepisów prawa dotyczącego ON	n 527 % 32,77%	270 16,79%	807 50,19%	4 0,25%
zwiększenie szans zatrudnienia ON	n 516 % 32,09%	293 18,22%	795 49,44%	4 0,25%
świadczenie usług z zakresu doradztwa zawodowego	n 547 % 34,02%	225 13,99%	832 51,74%	4 0,25%
pomoc w podnoszeniu kwalifikacji zawodowych (organizacja kursów i szkoleń)	n 599 % 37,25%	214 13,31%	791 49,19%	4 0,25%
pośrednictwo w znajdowaniu pracy	n 447 % 27,80%	284 17,66%	872 54,23%	5 0,31%

Tab. 6 i tab. 7 Źródło: *Otoczenie instytucjonalne jako czynnik aktywizacji zawodowej osób niepełnosprawnych z obszarów wiejskich. Raport III z badań Determinanty aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych zamieszkałych na obszarach wiejskich*, red. J. Zbikowski, D. Dąbrowski, M. Kuźmicki, http://dazon.pswbp.eu/matrialy/RAPORT_III.pdf

Podsumowanie

Analiza wyników przeprowadzonych badań w sposób jednoznaczny identyfikuje krytyczną ocenę działań instytucji samorządu terytorialnego, ale również organizacji i stowarzyszeń pozarządowych, których celem jest pomoc osobom z niepełnosprawnością.

Uwidacznia się sztywny, formalno-prawny sposób świadczenia pomocy, szczególnie przez placówki i organy gminne. To, że najbardziej znaną przez respondentów placówką jest Gminny Ośrodek Pomocy Rodzinie, z jednej strony może świadczyć o jego profesjonalizmie, z drugiej o braku alternatywnej oferty i propozycji pomocy. Brak tego typu działań potęguje wśród osób z niepełnosprawnością poczucie osamotnienia i wykluczenia, pomimo podejmowanych w gminach działań integracyjnych (działania te uzyskują najwyższą średnią w ocenie gmin). Trzeba dodać, że działania te mają charakter akcyjny i polegają na organizowaniu imprez ukierunkowanych na osoby z niepełnosprawnością i ich rodziny.

Dostrzegana mała aktywność życiowa samych niepełnosprawnych zamieszkałych na terenach wiejskich, jak można wnioskować, jest więc wynikiem nie tylko ich problemów emocjonalnych, ale też braku zewnętrznej stymulacji wspierającej różne obszary ich aktywności. Z tego względu, z punktu widzenia poszerzenia partycypacji społecznej, włączenie i wspieranie osób niepełnosprawnych zintensyfikowane powinny być na poziomie lokalnym skuteczne działania zmierzające do usamodzielnienia się osób niepełnosprawnych, poprzez aktywność zawodową i zainteresowanie własnym rozwojem. Wyniki badań wskazują jednak, że działania aktywizujące są ograniczone i nieskuteczne, a jednocześnie tylko część niepełnosprawnych jest zainteresowanych poprawą własnej sytuacji, co sygnalizuje między innymi fakt, że żadne z przedsięwzięć zmierzających do podnoszenia umiejętności w posługiwaniu się komputerem przez respondentów nie może być skutecznie realizowane, ponieważ ponad 80% badanych nie chce podnosić tego typu umiejętności. Chociaż podstawą aktywizacji zawodowej we współczesnym świecie może być dostęp do informacji, praca *on line*, to okazało się, że z programów skierowanych do osób niepełnosprawnych, zwiększających ich szanse na rynku pracy, korzystało na terenach wiejskich nieco ponad 10% badanych, w liczbach bezwzględnych 534 osoby na 5 000 ankietowanych. Niska ocena aktywności gmin w pracy na rzecz osób niepełnosprawnych może być jednym z uwarunkowań takiej postawy badanych.

Na zakończenie należy postawić pytanie: czy faktycznie gminy na terenach wiejskich w sposób wystarczający wywiązują się z zadań zleconych, jakie mają realizować na rzecz aktywizacji osób z niepełnosprawnością? Odpowiadając na pytanie sformułowane w tytule artykułu, należy stwierdzić, że słaba działalność gmin nie stanowi wsparcia osób z niepełnosprawnością, lecz może być czynnikiem ich dalszej, długookresowej ekskluzji. Jeśli tak jest, to co należy uczynić,

aby ta sytuacja uległa poprawie i czy wnioski dotyczą tylko terenów wiejskich? Należy bowiem dodać, że osoby niepełnosprawne z obszarów wiejskich uzyskują wsparcie na podobnym poziomie, w jakim uzyskuje je ogół niepełnosprawnych w Polsce.

Należy więc wnioskować, że w poprawie sytuacji dużą rolę mogą odegrać wyższe kwalifikacje i zaangażowanie pracowników gmin i innych instytucji powołanych dla wspierania osób z niepełnosprawnością, ale także stowarzyszenia osób niepełnosprawnych. Te ostatnie powinny działać jako grupy nacisku na realizację przez gminy nałożonych zadań oraz też mobilizować swoich członków do zwiększania własnej aktywności i otwartość na nowe wyzwania, jakie stawia między innymi współczesny rynek pracy.

Literatura

Bariery zatrudnienia, możliwości i kierunki kreowania miejsc pracy dla osób niepełnosprawnych w województwie warmińsko-mazurskim, red. Śledź D., Olsztyn, Wydawnictwo AGRAF, 2007

Determinanty aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych zamieszkałych na obszarach wiejskich. Raport z badań, red. Żbikowski J., Dąbrowski D., Kuźmicki M., t. II, Biała Podlaska, 2012, http://dazon.pswbp.eu/matrialy/TOM_2MP.pdf

Gonciarz B., Ostrowska A., *Integracja społeczna i aktywizacja zawodowa osób niepełnosprawnych zamieszkałych w małych miastach i na terenach wiejskich. Uwarunkowania sukcesów i niepowodzeń*, Warszawa, Wydawnictwo IFiS PAN, 2008

International Classification of Functioning, Disability and Health, WHO, 2001

Kawczyńska-Butrym Z., *Rodziny osób niepełnosprawnych*, Warszawa, Wydawnictwo IFiS PAN, 1994

Kirenko J., *Twórczość osób niepełnosprawnych*, [w:] *Niepełnosprawność. Wybrane aspekty sytuacji osób niepełnosprawnych i ich rodzin*, red. Janocha W., Kielce, Wydawnictwo Jedność, 2006

Kirenko J., Sarzyńska E., *Bezrobocie. Niepełnosprawność. Potrzeby*, Lublin, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2010

Kowalik S., *Psychologia rehabilitacji*, Warszawa, Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne, 2007

Niepełnosprawni w środowisku społecznym, red. Frąckiewicz L., Katowice, Akademia Ekonomiczna, 1999

Ostrowska A., Sikorska J., Gonciarz B., *Osoby niepełnosprawne w Polsce w latach dziewięćdziesiątych*, Warszawa, Instytut Spraw Publicznych, 2001

Otoczenie instytucjonalne jako czynnik aktywizacji zawodowej osób niepełnosprawnych z obszarów wiejskich. Raport III z badań Determinanty aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych zamieszkałych na obszarach wiejskich, red. Żbikowski J., Dąbrowski D., Kuźmicki M., http://dazon.pswbp.eu/matrialy/RAPORT_III.pdf

- Polanowski J., *Pojęcie pracy socjalnej w przepisach Ustawy z 12 marca 2004 roku o pomocy społecznej. Wybrane zagadnienia*, [w:] *Nowe przestrzenie działania w pracy socjalnej w wymiarze etyczno-prakseologicznym*, Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2010
- Problemy aktywności zawodowej osób z niepełnosprawnością zamieszkałych na obszarach wiejskich*, red. Żbikowski J., Dąbrowski D., Kuźmicki M., Biała Podlaska, Wydawnictwo PSW im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej, 2012, <http://dazon.pswbp.eu/materialy/publikacja2.pdf>
- Smarzewska A., Siedlecka A., Szczygielska E., *Ocena sytuacji ekonomicznej gospodarstw domowych osób niepełnosprawnych w opinii badanych*, [w:] *Problemy aktywności zawodowej osób z niepełnosprawnością zamieszkałych na obszarach wiejskich*, red. Żbikowski J., Dąbrowski D., Kuźmicki M., Biała Podlaska, Wydawnictwo Państwowej Szkoły Wyższej im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej, 2012
- Sytuacja ekonomiczna oraz warunki bytowe gospodarstw domowych osób niepełnosprawnych zamieszkałych na obszarach wiejskich. Raport II z badań Determinanty aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych zamieszkałych na obszarach wiejskich*, red. Żbikowski J., Dąbrowski D., Kuźmicki M., http://dazon.pswbp.eu/materialy/RAPORT_II.pdf
- Świat pełen znaczeń – kultura i niepełnosprawność*, red. Baran J., Olszewski S., Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2006
- Ustawa o pomocy społecznej z dn. 12 marca 2004 r., Dz. U. 2004, Nr 64, poz. 503
- Żbikowski J., Soroka A., *Bariery uczestnictwa osób niepełnosprawnych w turystyce i rekreacji w kontekście ich sytuacji ekonomicznej*, „Zeszyty Naukowe SGGW. Ekonomia i Organizacja Gospodarki Żywnościowej” 2011, Nr 93
- Żbikowski J., Dąbrowski D., Soroka A., Kuźmicki M., Stelmach M. J., *Aktywność zawodowa a uczestnictwo w turystyce osób niepełnosprawnych z terenu województwa lubelskiego. The economic activity and the participation in tourism of the disabled within Lubelskie region*, „Turystyka i Rekreacja” 2014, t. XI, Nr 1